Sl 37 Sigtuna, Kv. Ödåker 5

Litteratur: H. Gustavson, Arbetet vid Runverket, Stockholm, i: Nytt om runer 6 (1991), s. 20, Personnamn i inskrifterna på runföremålen från Sigtuna, i: Namn på stort och smått. Vänskrift till Staffan Nyström den 11 december 2012 (2012), s. 104 f., 109 f.; M. Åhlén, Runfynd 1989 och 1990, i: Fornvännen 87 (1992), s. 168; M. Källström, Plugget på vikingatiden. Att lära sig läsa och skriva i vikingatidens och medeltidens Sigtuna, i: Populär arkeologi 2021:5, s. 43, 46; Från sjukdom till lovsång. Ett par gåtfulla runtexter från kvarteret Professorn, i: Situne Dei 2022, s. 46, Till bords med Balle, i: Populär arkeologi 2022:4, s. 46; P. Larsson, Från Fråråd till Fumma. Om personnamn i uppländska runinskrifter, i: Tyde den som kan. En upptäcktsfärd bland Upplands runstenar (2022), s. 156.
Äldre avbildning: H. Gustavson, a.a. s. 109**;** M. Åhlén, a.a. 1990, s. 168.
Signum i Runor/Samnordisk runtextdatabas: U Fv1992;168C

Ett runristat revben av nöt(?) påträffades vid en arkeologisk förundersökning år 1989 i kv. Ödåker 5 (Fyndnummer 1). Fyndet gjordes i en av de två provgropar som upptogs i samband med förundersökningen. Vid slutundersökningen 1990 framkom inga avsatta kulturlager eller konstruktioner, endast ett tunt kulturjordslager som antas ha påförts i den dåvarande strandkanten (A. Wikström, Sigtuna, Ödåker 5. Rapportsammanställning 2009). Det undersökta området ligger mellan 3- och 4-meterskurvan. Fyndförhållandena tyder snarast på en datering till 1100-tal, men lagren kan givetvis ha avsatts under en längre tid (e-post från Anders Söderberg, Sigtuna museum, 2018-03-07). Benet förvaras i Sigtuna museum (inv. nr 160090).

Revbenet, som är avbrutet i den vänstra kortsidan liksom längs en tillskärning i den högra kortsidan, har inskrifter på två sidor. Längd 92 mm, största bredd 34 mm och tjocklek 6–8 mm. Runhöjd (A:) 10–17 mm, (B:) 11–18 mm.

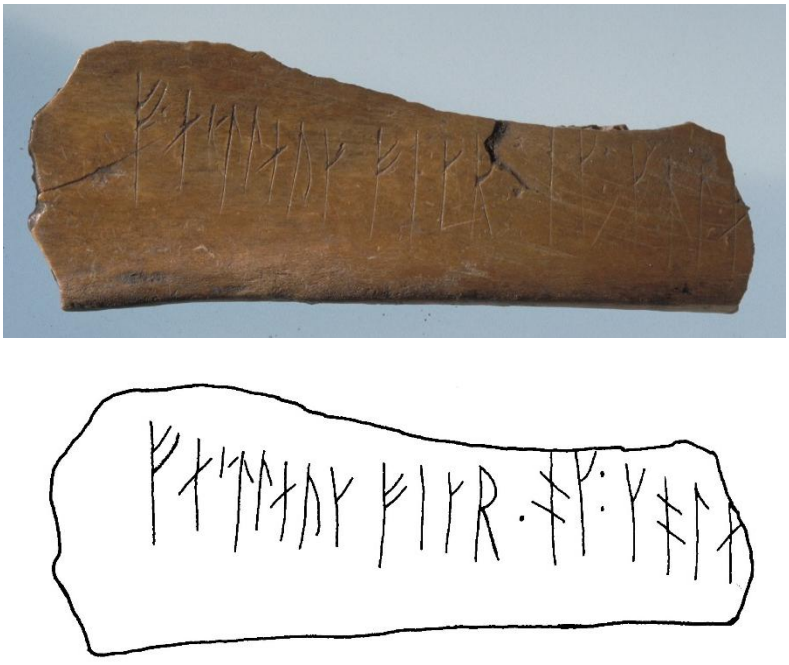

Fig. 1. Inskriften på framsidan (A) av runbenet Sl 37 från kv. Ödåker 5. Foto Bengt A. Lundberg 1996 (Arkivsök) samt renritning av C. Bonnevier.

Inskrift på sida A:

fastlaug fikr : ok : kola
5 10 15

sida B:

rif : nau͡ts ·
20 25

Fastlaug Fingr(?) *ok Kolla*(?). *Rif nauts*.
»Fastlög Finger(?) och Kolla(?). Revben av nöt.»

Fig. 2. Inskriften på framsidan (A) av runbenet Sl 37 från kv. Ödåker 5. Foto Bengt A. Lundberg 1996 (Arkivsök) samt renritning av C. Bonnevier.

Till läsningen: En spricka i ristningsytan går genom huvudstaven på 1 **f** och 2 **a**. Bistavarna i 1 **f** liksom i 9 och 21 **f** når inte upp i jämnhöjd med runans topp. Dubbelsidig bistav snett nedåt vänster i runorna 2, 6 och 23 **a**. 3 **s** har kortkvistform. Bistavarna i 4 **t** är ansatta mot huvudstaven ett stycke nedanför toppen. Detsamma gäller bistaven i 5 **l** och 17 **l**. Bistaven i 7 **u** når inte ner i jämnhöjd med basen av huvudstaven. Runa 8 **g** är stungen med ett knivjack omedelbart till vänster om bistavens övre spets. 10 **i** är inte stungen. Några punktformade fördjupningar till höger om huvudstaven, bl.a. en omedelbart till höger om huvudstavens mitt, är naturliga. 12 **r** och 19 **r** har sluten form. Bistavens övre del i 12 **r** är skadad av en spricka. Skiljetecken i form av ett kolon efter 12 **r** och efter 14 **k**. 13 **o** och 16 **o** har dubbelsidiga bistavar snett nedåt höger. Toppen av huvudstaven i 18 **a** är borta i brottet.

Även den högra spetsen på bistaven saknas. Detta kan tyda på att benet är avbrutet i denna ände och att runföljden ursprungligen har varit längre (MK). Inskriften på sida B är fullständig. Skiljetecken i form av ett kolon efter 21 **f**. 22 **n** har dubbelsidig bistav snett nedåt höger. I bindrunan **s͡t** har **s**-runan långkvistform med den dubbelsidiga **t**-bistaven ansatt mot första ledets övre spets. Efter denna runa följer en punkt som ser ut att vara avsiktlig (MK).

Kvinnonamnet *Fastlaug* är tidigare belagt 11 gånger i runinskrifterna, varav majoriteten är uppländska (se NRL (2008) s.v. *Fastlaug*). Det är ett sammansatt med förleden *Fast-* av adjektivet *fastr* ’fast, stark’ och den omdiskuterade efterleden *-laug*, som är en feminin motsvarighet till den maskulina efterleden *-laugʀ*. Möjligen är den en bildning till ett verb som återfinns i gotiskans *liugan* ’avge heligt löfte, ingå äktenskap’ (se Assar Janzén, Personnamn, Nordisk kultur 7 (1947), s. 106 f., Gottfried Schramm, Namenschatz und Dichtersprache. Studien zu den zweigliedrigen Personennamen der Germanen (1957), s. 163 f.). Runbeläggen med *fastr* som förled (12 olika namn) och som senare led (24 olika namn) tycks av vikingatidens runstenar att döma ha haft en markant östlig utbredning – se om detta Elias Wessén, Nordiska namnstudier (1927), s. 98 ff. – och varit modenamn i Uppland. Under medeltiden saknas namnen på *Fast-* nästan helt. Den konsekventa skrivningen med **f** i runinskrifterna talar för att variationsprincipen varit levande under vikingatiden, medan de varierande skrivningarna under medeltiden, t.ex. *Holmvast* (*-uast*) sannolikt återspeglar ett tonande uttal av konsonanten och tyder på att förknippandet med adjektivet *fastr* hade upphört, kanske beroende på att namnen med *-fastr* blivit mindre populära.

Inskriftens *Fastlaug* har förmodligen burit ett binamn *Fingr*. Denna typ av binamn, som angav någon fysisk egenskap hos bäraren, förekommer emellanåt i inskrifterna på runstenarna. Det kunde gälla en person med ett finger, en fot eller mun eller näsa av frapperande slag. De medeltida beläggen av denna typ är rikliga.

Även **kola** kan återge ett binamn *Kolla* ’(rundhyllt) kvinna’ om det nu inte är ett egentligt personnamn. Jämför svenskans *kulla* ’kullko; kvinna’ och *kulle* ’rundad höjd’. Denna tolkning förutsätter att runföljden är fullständig, vilket inte är helt givet (se läsningsbeskrivningen ovan).

För oss förbryllande är det att själva benet, underlaget för inskriften, namnges: **rif nau͡ts**. Men det finns flera exempel på att inskriften bara består av en benämning på föremålet, t.ex. **tihlsten** ’tegelsten’ (DR EM85;439C Norre Løgum, Jylland), **skefnikr** ’blankpolerad stoppnål’ (DR EM85;470A Ålborg, Jylland).

Inskriftens genitivform **nau͡ts** är det äldsta kända belägget på det neutrala ordet *naut* ’nöt(kreatur)’ i svenskan. Ordet hör samman med verbet *niūta* ’bruka, äga’. En äldre betydelse är bevarad i de nordiska språkens maskulinum *nautr* (med ett bortfallet *ga-*) ’någon som brukar något tillsamman med någon, kamrat’. Betydelseutvecklingen har alltså varit från ’det man brukar, äger’ till ’nötboskap’.

SWEDISH NATIONAL HERITAGE BOARD
RIKSANTIKVARIEÄMBETET

Detta dokument ingår i en digital utgåva av runristade lösföremål från Sigtuna. Dessa publiceras fritt tillgängliga på Internet.

Texten är ännu preliminär och kan komma att revideras. Hittar du felaktigheter eller känner till källor som inte har utnyttjats är du välkommen att meddela dessa på nedanstående e-postadress.

Författare: Helmer Gustavson/kompletterad av Magnus Källström
Kontakt: magnus.kallstrom@raa.se

Riksantikvarieämbetet
Box 1114, 621 22 Visby
Tel. 08-5191 8000
www.raa.se